

Per culturas sut squitsch

Cumbat electoral european

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Dumengia, ils 13 da zercladur elegian ils pievels da 25 stadis lur represchentanza en il Parlament european (PE) da Strassburg. Ir a l'urna dastga mintga uman maioren cun dretgs civils e domicil en in dals pajais commembers. Ma per blers è il PE l'organ legislativ d'in'unioni da stadis che na renconuscha betg lur vierva e cultura.**

Tals linguatgs indigens da l'Uniu europeana (UE) che las instituziuns da questa ignoreschan, èn il basc, catalan, «galego» (en la Spagna dal nordvest) ed occitan u lingua d'«oc» (cunzunt en la Frantscha dal sid). En Spagna ha l'eleziun dals deputads, ils 14 da mars, confermà la forza da la schientscha basca, catalana e galega. Già 1933, durant la Republica spagnola han represchentants da tuts trais pievels fundà l'allianza politica «Galeusca» per defender ensemen ils dretgs da lur regiuns en fatscha al stadi. En avrigl 2004, gist suenter la furmazion da la regenza manada da José Luís Rodríguez Zapatero, han la «Convergenza ed uniu» catalana (10 deputads), la Partida naziunala basca (PNB, 7 deputads) ed il Bloc naziunal galego (2 deputads) elavurà e firmà in patg d'allianza per in'acziun cuminaivla sin stgalim spagnol ed european. Relevanta è cunzunt la PNB che maina il Cussegl governativ da l'Euskadi (il Pajais basc da Spagna senza la Navarra). La gasetta galega «A Nosa Terra» (Vigo) ha deditgà la p. 3 da ses numer dals 29 d'avrigl a «Galeusca». Josu Jon Imaz, parsura da la PNB, ha declerà: «Nus crajain en l'Europa, tranter auters motivs, perquai che la Galiza, Catalogna e l'Euskadi han patì memia bler dals cunfins. Nus als avain vesids sco nattas istoricas che han dividì ils burgais.»

Paris di «na» a trais viervas

Il document d'avrigl da «Galeusca» declerà: «Nus pretendain il medem tractament per las atgnas viervas da Catalogna, l'Euskadi e Galiza, sco quel ch'ins dat a quellas che vegnan prest uffizialas tar l'UE», pia l'eston, il letton, lituan, maltais, polac, slovac, sloven, tschec ed ungarais. Las trais gruppas da «Galeus-

ca» vulan plinavant «defender ina politica exteriura da segirtad cuminaivla, ina politica da pasch che renunzia explicitamain a la guerra preventiva, sco er il patg da Chioto areguard l'ambient.» En Catalogna deras'ins ussa massivamain in manifest entitulà per catalan: «Sense el català, no és Europa!!» Zapatero ha chapì las quantas ch'igl era. Ils 3 da matg a Dublin, tar ina sentupada da l'UE ha l'inoltrà ina proposta da «Statut dals linguatgs spagnols differents dal castiglian», pia dal spagnol internaziunal discurren en plis pajais americans. Las trais viervas en dumonda fissan vegnidas uffizialas en las relaziuns tranter las instituziuns da l'UE ed ils burgais bascs, catalans e «galegos»; plinavant avess l'UE translà plis documents uffizials en lez linguatgs, ma talas versiuns n'avessan betg valì sco autenticas. A medem temp ha la Spagna sa declerada pronta da gidar l'UE, linguisticamain e finanzialmain, ad applitgar lez statut. I s'enclegia ch'er ils paucs Basc e Catalans da Frantscha, sco er ils Catalans da L'Alguer/Alghero en Sardegna, avessan pudì profiter da lezza spierta. Ha Paris temì pretensiuns analogas per il breton e schizunt per las tschantschas da Tahiti ed autras inslas exoticas? En mintga cas ha minister Michel Barnier opponì in veto vehement al postulat da Zapatero.

Alliads cun ils «verds»

Dentant pon ils defensurs dals linguatgs indigens profiter da la renovaziun dal PE per far udir lur vusch. In dals circuls electorals franzos dal PE cumpiglia l'entir intschess a sidvest d'ina lingia Bordeaux-Nîmes, pia era cun sdrimas bascas e catalanas en ed enturn las Pireneas. Ina gronda part dal circol tscherna tradiziunalmain partidas sanestras. Ils «verds» locals han dà la direziun da lur glista a Gérard Onesta, fin ussa vicepresidente dal PE, il qual ha purschì la terza piazza al patriot basc Gorka Torre, in'au- tra ad in patriot catalan da las Pireneas da l'ost ed in'au- tra ad in defensur da l'occitan. La gasetta basca «Enbata» (Baiona/Bayonne) reproducescha decleraziuns da Torre en ses numer dals 6 da matg: «Cun la construcziun da l'Europa è ina guerra tranter stadis europeans

vegnida nunpussavla. Per ans opponer a l'egemonia americana, basegnainsa ina Europa politica ferma. La regenza da Washington declerà sezza da vulair impedir la construcziun d'ina tala Europa (...). L'UE sto manar ordavant la battaglia encunter la midada da clima, respectond a fund il patg da Chioto, emprim pass vers la sminuziun dal diossid carbonic en l'atmosfera. Ils dis-chaun [da la stad 2003, G. S.-C.] e las inunda-ziuns conferman ch'ina tala reducziun drastica fa da basegn (...). Nus duain promover energias alternativas (...) sco quellas dal sulegl, dal biogas, da l'aua e d'autras resursas renovablas» (p. 4). La menziun dal biogas legrass noss nunem- blidaivel pader Flurin Maissen OSB (1906–1999), promotur profetic da lezza funtauna d'energia.

La glista da Savoia

Ina tala alianza cun ils «verds» na gniss tuttina betg en dumonda en il circol electoral limitrof a l'ost e nordost da Nîmes, quel da la Frantscha dal sidost (cun la Corsica) nua ch'ins vuscha tradiziunalmain a dretga. La Lia da Savoia (LS) ha mess ensemen ina glista da 26 persunas numnada ALPE («Allianza per la libertad dals pievels da l'Europa»). En ses manifest legiainsa: «Nossa filosofia areguard la libertad dals pievels è il federalissem integral (...). Ils pajais che san promover lur bainstar èn stadis pitschens cun be ina naziun (Danemarc, Irlanda, Pajais bass, Portugal, Slovenia) ubain stadis d'autonomias (...) sco la Germania, la Gronda Bretagna, Spagna e Svizra (...). La Provenza (...) sa sviluppa en dischurden e vegn perquai adina pli trida (...). Cun fermas instituziuns autonomas, sco quellas da Catalogna, pudess'la determinar libramain sia sort e profiter plainamain da sia posiziun sper il Mar mediterranean (...). Là flureschan bunamain tuttas inslas [principals] grazia ad ina suveranità pli u main gronda. La Malta (340 000 olmas) e Cipra (620 000), stadis suverans, èn commembras novas da l'UE. La Sardegna, Sicilia e las Balearas èn autonomas. La Corsica resta in'exceptiun dapi 236 onns da domini franzos (...) e pudess renascher pir sco autonoma u puspè in-

dependenta (...). Nizza cun 350 000 olmas meritass da vegnir in stadi urban sco Basilea, Brema, Hamburg u Luxemburg» (www.europe-alpe.org). Il manifest fa lur endament ils tschientaners d'indipendenza da Savoia, las violaziuns successivas da las stipulaziuns da l'anneziun suenter 1860 e la populaziun da l'entir pajais, 1 milliun olmas, dapli ch'il Luxemburg e la Cipra.

L'armada tirca sco problem

La LS derasà ses program cunzunt cun l'internet. Ensemen cun infurraziuns davart il scrutini dals 13 da zercladur, chatt'ins in document electronic nunspetgà entitulà «Nov buns motivs (...) da refusar l'adesiun tirca a l'UE». Tge connex datti tranter la renovaziun dal PE ed in'adesiun eventuala da Tirchia a l'UE? La resposta chatt'ins en in cudeschet da matg 2004* cumparì en la renunada seria scientifica franzosa «Que sais-je?»: «2002 ha l'UE spustà sin december 2004 la decisiun davart l'avertura da tractativas davart l'adesiun tirca (...). Ins suttastritga che la Tirchia n'adempleschia betg tuts criteris da commembranza (...). Da chalanda avrigl 2004 ha il PE, cun 211 vuschs encunter 88, pretendì da spustar las tractativas, manegiond che la Tirchia na saja betg pronta malgrad ils progress realisads (...). Ins releva adina puspè violaziuns dals dretgs umans» (pp. 98–99). Il coc dal problem è che l'armada tirca viulescha da cuntin ina da las normas fundamentalas las pli veglias dal stadi constituziunal. Ils Romans antics, maisters da las formulaziuns curtas e vigurusas, resumavan lezza norma cun ina senten-za da trais plects latins nua ch'il conjunctiv valeva sco imperativ: «Cedant arma togae», las armas, pia l'armada dal stadi, duain sa suttametter a la toga, pia la pussanza civila. En Tirchia èsi savens sutsura: «Il Cussegl naziunal da segirtad (CNS), cun tschintg uffiziers e tschintg civilists, fixescha l'orientaziun da la politica statale da segirtad. El sa rimna mintga mais; sias directivas èn prioritarias e stattan davantiers en las tractandas da mintga reuniun da la regenza» (p. 125).

Ils Curds anc dapli sut squitsch

La «NZZ» dals 3 da zercladur rapporta manidlamain davart consequenzas giudizialas da lezza predominanza militar. La Tirchia ha gist abolì dretgiras militaras d'exceptiun ch'avevan sentenzià dapi 1980 var 10 000 persunas, cunzunt curdas, «las pliras pervi da propaganda uscheditga separatista (...). L'aboliziun da lezzas dretgiras na mida nagut per quests praschuniers, schebain ch'ins duess atgnamain als liberar ubain als surdar a dretgiras normalas» (p. 9). Tranter els sa chatta Leyla Zana, dunna da l'antier president communal curd da Diyarbakir (oz var 550 000 olmas), il qual viva exilià ord pajais. La «NZZ» conclude: «La fermanza permanenta da Zana pudess stimular l'UE da refusar l'avertura da las tractativas d'adesiun bramadas da Tirchia. Commembers dal PE han declerà che l'UE na possia tuttina betg acceptar ina Tirchia cun praschuniers politics (...). Zana admonescha dentant a la reserva. Atras ses advocat ha'la drizzà ora: 'Jau fiss pli gugent arrestada en ina Tirchia ch'avev entschavì a tractar cun l'UE davart l'adesiun, che libra en ina Tirchia davant la porta sbattida da l'UE'. L'advocat manegia numnadamain ch'i na vegniss en dumonda gnanca reformas tardivas e struportgadas [sco ussa] sche la Tirchia n'avev nagina vista tar l'UE.» Questa sto pia vegnir ord il dilemma enfin december 2004. Il «na» cler da la LS tschenta la dumonda, examiond quai che pudess succeder en cas da tractativas cun lez stadi da 68 milliuns olmas; il manifest da la LS fa endament: «La Tirchia opprima sia minorità curda, scumonda il diever dal linguatg curd ed empraschuna ils represchentants curds (...). Washington para da stuschar la Tirchia en l'UE per spussar la construcziun politica da l'Europa.» Dentant duain ins sa dumandar era tge che pudess succeder sche l'UE refusass da tractar davart l'adesiun. L'opposiziun tudestga e cunzunt la regenza da Baviera postuleschan in partenadi privilegià da l'UE cun la Tirchia empè da l'adesiun. Fiss quai ina soluziun? Qua vala il vegl proverbio franzos: «Gouverner, c'est prévoir.» Guvernar vul dir prevair».

* Jean-Dominique Giuliani, *L'élargissement de l'Europe. Paris* (PUF, «Que sais-je?» nr. 3708, ISBN 2 13 054490 8) 2004.